
Գ Լ Ո Ւ Խ 4. Ա Շ Խ Ա Տ Ա Ն Ք Ա Յ Ի Ն Մ Ի Գ Ր Ա Ց Ի Ա Յ Ի Գ Ո Ր Ծ Ը Ն Թ Ա Յ Ը

Հիմնվելով հետազոտության արդյունքների վրա՝ այս գլուխն ընթերցողին կուղեկցի աշխատանքային միգրացիայի ամբողջ գործընթացի միջով, ուղևորության նախապատրաստումից մինչև ուղևորության երկրում եկամուտի գոյացումը և միգրանտի ապրելակերպը:

ՈՒՂԵՎՈՐՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄԸ

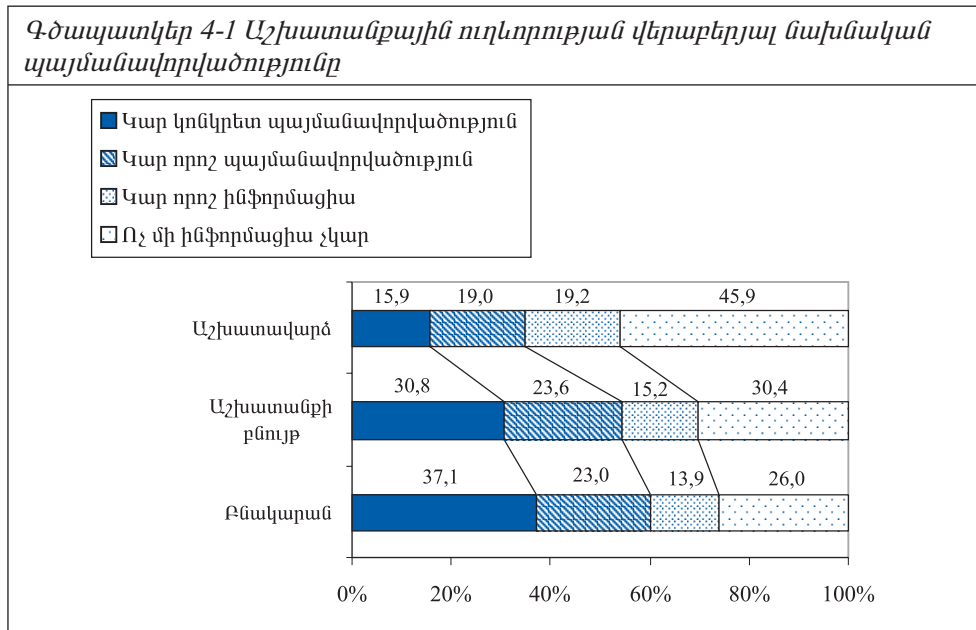

Միգրանտների ճնշող մեծամասնության (94.2%) հավաստմամբ՝ նրանց վերջին այցը արտասահման ծրագրված էր որպես աշխատանքային ուղևորություն: Միայն 5.8%-ը չունեի ընդունող երկրում աշխատանք գտնելու մտադրություն, սակայն չէր էլ բացառում դրա հավանականությունը:

Ուղևորության երկիրն ընտրելիս միգրանտներն առաջնորդվել են հետևյալ գործոններով. տվյալ երկրում ապրող բարեկամներ, ընկերներ (66.1%), երկիր մուտք գործելու և աշխատանք գտնելու համեմատաբար քիչ խոչընդոտներ (28.2%) և տվյալ երկրի լեզվի իմացություն (19.3%): Որոշիչ գործոնների մասն համակցությունն օգնում է հասկանալ, թե ինչու է միգրանտների մեծամասնությունը մեկնում Ռուսաստան և ԱՊՀ այլ երկրներ, և ոչ թե արևմտյան պետություններ:

Միգրանտներից միայն քչերին էր հաջողվել ձեռք բերել **կոնկրետ նախնական պայմանավորվածություն** աշխատանքի բնույթի, վարձատրության չափի և կացարանային պայմանների վերաբերյալ մինչ ընտրված երկրում հանգրվանելը: Յուրաքանչյուր երկրորդ միգրանտ պատկերացում չի ունեցել աշխատավարձի մասին, յուրաքանչյուր երրորդը չի իմացել, թե ինչպիսի աշխատանք պետք է կատարի և յուրաքանչյուր չորրորդը պայմանավորվածություն ձեռք չի բերել անգամ կացարանային պայմանների վերաբերյալ:

Գծապատկեր 4-1-ը պատկերում է, թե որքանով են միգրանտները նախապատրաստված եղել ուղևորությանը՝ բնակվելու վայրի և աշխատանքի պայմանների վերաբերյալ նախնական պայմանավորվածություն ունենալու առումով:

Նման իրավիճակները հիմնականում պայմանավորված են այն փաստով, որ դեպքերի մեծ մասում (44.1%) միգրանտները կատարել են աշխատանքային ուղևորությունն առանց որևէ **երրորդ կողմի միջնորդության**: Յուրաքանչյուր երրորդ դեպքում (32.5%) միգրանտին որոշ աջակցություն են ցուցաբերել ուղևորության երկրում բնակվող ընկերներն ու ազգականները և ավելի քիչ դեպքերում (11.3%) օգնությունը տրամադրվել է անհատ միջնորդի կողմից (կրկին ուղևորության երկրում): Տեղական և օտարերկրյա կազմակերպությունների աջակցությունից օգտվել է աշխատանքային միգրանտների միայն 4.6%-ը:

Այն դեպքերում, երբ միգրանտն ունեցել է որևէ ֆորմալ կամ ոչ ֆորմալ միջնորդ, տրամադրված աջակցությունը հիմնականում ներառում էր օգնություն աշխատանք գտնելու հարցում (57.8%), սննդով և բնակարանով ապահովում (46.1%), ճանապարհաձախսի վճարում (30.5%) կամ պարտքով գումար՝ սկզբնական շրջանում ծախսերը հոգալու համար (17.2%): Մի քանի միգրանտների (6.3%) օգնել են ստանալ մուտքի արտոնագիր (վիզա), այն երկրների համար, որտեղ վերջինս պահանջվում էր:

Հարցվողների ճնշող մեծամասնությունը պնդում էր, որ միջնորդներն ամբողջությամբ կատարել են իրենց սկզբնական խոստումները (76.3%) կամ էլ կատարել են դրանք կիսով չափ (18.3%): Միայն 10 միգրանտ է նշել, որ միջնորդներից իրենց սպասումները չեն արդարացել:

Աշխատանքի և աշխատավարձի մասին սահմանափակ ինֆորմացիայի պատճառով, միգրանտների զգալի մասը (40.3%) ընդհանրապես չէր պլանավորել վերջին աշխատանքային **ուղևորության տևողությունը**: Նրանք, ովքեր կարողացել են կանխատեսել իրադրությունը, հիմնականում պլանավորել էին մնալ ուղևորության երկրում 6-12 ամիս (55.0%): Փոքրաթիվ են այն միգրանտները, որոնք պլանավորել էին երկրում մնալ 3 ամսից պակաս կամ 1 տարուց ավել (6.1% և 11.4% համապատասխանաբար): Ստացված տեղեկություններով կարող ենք մոտարկել, որ ուղևորության միջին պլանավորված տևողությունը 8 ամիս է եղել:

Ինչ վերաբերում է **ուղևորության ֆինանսավորմանը**, ապա պետք է ասել, որ միգրանտների 42.0%-ը կարողացել է հոգալ ծախսերը իրենց տնային տնտեսության բյուջեից: Այնուամենայնիվ, դեպքերի մեծամասնությունում, միգրանտները ստիպված էին պարտք վերցնել կամ նույնիսկ վաճառել իրենց սեփականությունը (40.2% և 7.9% համապատասխանաբար): Աշխատանքային ուղևորությունների 8.3%-ը ֆինանսավորվել է միգրանտների ապագա գործատուների կողմից:

Այն դեպքերում, երբ ուղևորության երկիրը պահանջում էր **մուտքի վիզա**, միգրանտների մեծամասնությունը (88.9%) հավաստեց, որ այն ստացել է միայն պաշտոնական վճարումներ կատարելով: 4 միգրանտներ պնդեցին, որ իրենք ստիպված են եղել հավելյալ վճարել (կաշառել) պաշտոնյաներին՝ մուտքի վիզա ձեռք բերելու համար: Ընդ որում, հարցվողների 5.1%-ի խոսքերով, իրենք գիտեն մարդկանց, ովքեր ստիպված են եղել կաշառք տալ՝ օտար երկրների մուտքի վիզա ձեռք բերելու համար:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանից **ելքի թույլտվություն** ստանալուն, հարցվողներից քչերն են (25 մարդ կամ հարցվողների 1.4%-ը) պնդել, որ գիտեն դեպքեր, երբ ելքի թույլտվությունը մերժվել է:¹⁶ Ըստ հարցվողների, մերժման հիմնական պատճառն այն է եղել, որ երկրից հեռանալ պլանավորող անձը պետք է ծառայեր բանակում (5 դեպք): 10 հարցվողներ ասել են, որ իրենցից կաշառք են ուզել, մինչդեռ մնացած 10 դեպքերում մերժումը չի պատճառաբանվել:

Միգրանտների փոքրամասնությունը (16.6%) մեկնել էր արտասահման հայրենակիցների բրիգադի կազմում, իսկ մնացած 82.9%-ը՝ անհատապես:

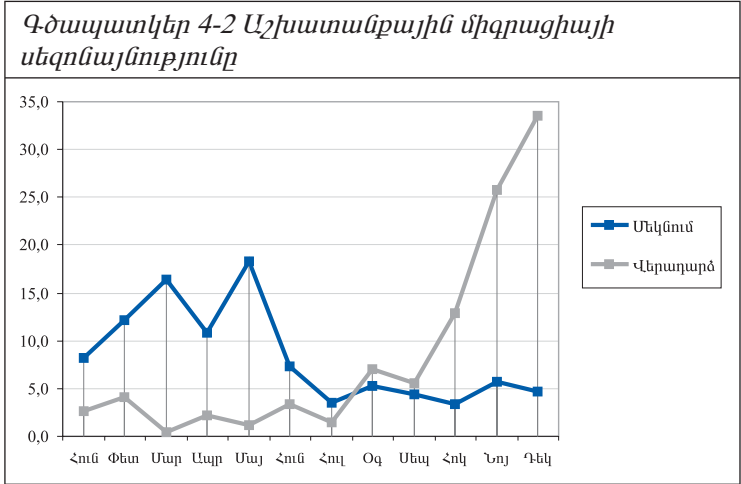
---

¹⁶ Ելքի թույլտվությունը ՀՀ համապատասխան պետական մարմնի կողմից անձնագրում որված կմիքն է, որը ՀՀ քաղաքացու անձնագիրը վավեր է դարձնում արտերկրում:

Ուղևորության սեզոնայնությունը և իրական տևողությունը

Արտաքին միգրացիոն գործընթացների շատ հետազոտություններ նշել են էմիգրացիոն և ռեէմիգրացիոն հոսքերի սեզոնային բնույթը: Մեր հետազոտության արդյունքները ևս թույլ են տալիս փաստել, որ աշխատանքային միգրացիան հիմնականում սեզոնային երևույթ է:

Այսպես, գծապատկեր 4-2-ը ցույց է տալիս, որ միգրանտների մեծամասնությունը երկրից հեռանում է զարման սկզբին կամ վերջին և վերադառնում է Հ ա յ ա ս տ ա ն ա շ ն ա ն վերջին կամ ձմռան սկզբին:

Ինչ վերաբերում է ուղևորության տևողությանը՝ պետք է ասել, որ միգրանտների մեծամասնությունը (67.5%) արտասահմանում է մնում 5-11 ամիս: Ինչպես արդեն նշեցինք, միգրանտների կեսից ավելին նախօրոք ծրագրել էր վերջին ուղևորության տևողությունը: Հետաքրքիր է տեսնել, արդյո՞ք այցի իրական տևողությունը համապատասխանել է նրանց ծրագրերին:

Պարզվում է, որ ուղևորության փաստացի միջին տևողությանը 9 ամիս է, որը որոշ չափով գերազանցում է միգրանտների կողմից նախօրոք պլանավորված միջին տևողությունը: Ավելին, թեև միգրանտների միայն 11.1%-ն էր երկարաժամկետ ուղևորություն պլանավորել, յուրաքանչյուր հինգերորդ միգրանտ իրականում ուղևորության երկրում բնակվել է 1 տարուց ավելի: Միաժամանակ, ոչ ավել, քան 3 ամսից Հայաստան վերադառնալ պլանավորող միգրանտների միայն 1/3-ն է ի վերջո վերադարձել նշված ժամկետում:

Հետաքրքիր էր բացահայտել, որ ուղևորության տևողությանը կախված է միգրանտներին ընդունող երկրից: Ռուսաստանում միգրանտների ուղևորության միջին տևողությունը 9 ամիս է եղել, ԱՊՀ այլ երկրներում՝ 7.5 ամիս, ԵՄ երկրներում՝ 6.5 ամիս, իսկ ԱՄՆ-ում՝ ընդամենը 2 ամիս:

Կացության կարգավիճակը

Ուղևորության երկրում միգրանտների իրավական կարգավիճակը ներկայացված է Աղյուսակ 4-1-ում:

Աղյուսակ 4-1 Աշխատանքային միգրանտների կարգավիճակը

Կարգավիճակ	Տոկոս
Ընդունող երկրի քաղաքացի	4,5
Բնակության և աշխատանքի իրավունք	8,5
Բնակության իրավունք առանց աշխատելու իրավունքի	1,3
Ժամանակավոր գրանցում	72,9
Պաշտոնապես գրանցված չէ	10,5
Դժվարանում են պատասխանել	2,2
Ընդամենը	100,0

Ինչպես երևում է, միգրանտների մեծամասնությունն ունի ժամանակավոր գրանցում (ինչը բնական է, հաշվի առնելով, որ նրանց հիմնական մասը ապրել է ԱՊՀ երկրներում), իսկ յուրաքանչյուր տասներորդ միգրանտ բառացիորեն օրինախախտ է հանդիսանում:

Հայ աշխատանքային միգրանտների միայն 4.5%-ն ունի ընդունող երկրի քաղաքացիություն: Այնուամենայնիվ, հարցված միգրանտների 21.0%-ը իրենց վերջին աշխատանքային ուղևորության ընթացքում փորձել են երկրում մշտական բնակություն հաստատել:

Զբաղվածությունը

Միգրանտների մեծամասնությանը (64.3%) **աշխատանքի հնարավորությունների մասին տեղեկացրել են** ուղևորության երկրում ապրող ազգականներն ու ընկերները: Քանի որ, ինչպես նշվեց, միգրանտները հակված են ընտրել այն երկրները, որտեղ ապրում են նրանց հարազատները, այս արդյունքը զարմանալի չէ: Միգրանտների 16.5%-ը սկսել է ինքնուրույն աշխատանք փնտրել երկիր ժամանելուց հետո: Միայն 3%-ն է օգտվել տեղական զբաղվածության գործակալությունների ծառայություններից (ուղևորության երկրում), իսկ մնացած 3%-ը թափուր աշխատատեղերի մասին տեղեկություն է ստացել ՉԼՄ-ներից:

Բավականին քաջալերող է այն փաստը, որ միգրանտների մեծամասնությունն **սկսել է աշխատել** գրեթե անմիջապես, կամ երկիր ժամանելուց հետո

առավելագույնը 30 օրվա ընթացքում (53.6% և 29.8% համապատասխանաբար): Միգրանտների 9.1%-ը աշխատանք է գտել 1-3 ամսում և միայն 2.9% դեպքերում աշխատանքի տեղավորվելը պահանջել է ավելի երկար ժամանակ: Միգրանտների 3.3%-ն այդպես էլ աշխատանք չի գտել:

Ինչպես արդեն նշվել է, նախքան աշխատանքային միգրացիայի մեջ ներգրավվելը, զբաղված միգրանտների մեծամասնությունը Հայաստանում մշտական աշխատանք է ունեցել, մինչդեռ արտերկրում աշխատանքը մեծամասամբ (դեպքերի 53.7%-ում) պատահական բնույթ է կրել:

Աշխատանքային միգրանտների զբաղվածության ամենատարածված ոլորտը շինարարությունն է՝ 2/3-ը աշխատում էին այս բնագավառում: Հաջորդ, թեև 6 անգամ ավելի հազվադեպ նշված, ոլորտներն են առևտուրը, հասարակական սնունդը և ծառայությունները: Աղյուսակ 4-2-ը համեմատում է միգրանտների զբաղվածության ոլորտները Հայաստանում և ուղևորության երկրներում:

Աղյուսակ 4-2 Ձբաղվածության ոլորտները

Ոլորտ	Արտերկրում	Հայաստանում
Շինարարություն	62,0	16,3
Առևտուր/հասարակական սնունդ	11,5	15,4
Ծառայություններ	10,6	22,9
Արտադրություն	7,2	9,3
Տրանսպորտ	3,4	6,6
Արվեստ	1,4	2,2
Գիտություն	0,7	2,2
Կրթություն	0,2	4,4
Գյուղատնտեսություն	0,0	15,9
Այլ	3,0	4,8
Ընդամենը	100,0	100,0

Ուղևորության երկրում միգրանտների 72.8%-ն ունեցել է բանվորի կարգավիճակ, ինչը երկու անգամ գերազանցում է մինչև մեկնելը Հայաստանում աշխատանք ունեցող միգրանտների թվում բանվորների տոկոսը: Սրա հաշվին է, որ դեկավարների, ծառայողների և ինքնազբաղվածների թիվը ուղևորության երկրներում շատ ավելի քիչ է (1.5, 2 և 5 անգամ համապատասխանաբար):

Միգրանտների **աշխատանքային օրվա միջին տևողությունը** 10.5 ժամ է: Միգրանտների մեծամասնությունն աշխատել է լրիվ աշխատանքային դրույքով (8-10 ժամ), կամ 12-ժամյա հերթափոխով (34.1% և 33.4% համապատասխանաբար): 5.6%-ն աշխատել է ոչ լրիվ դրույքով (1-7 ժամ)

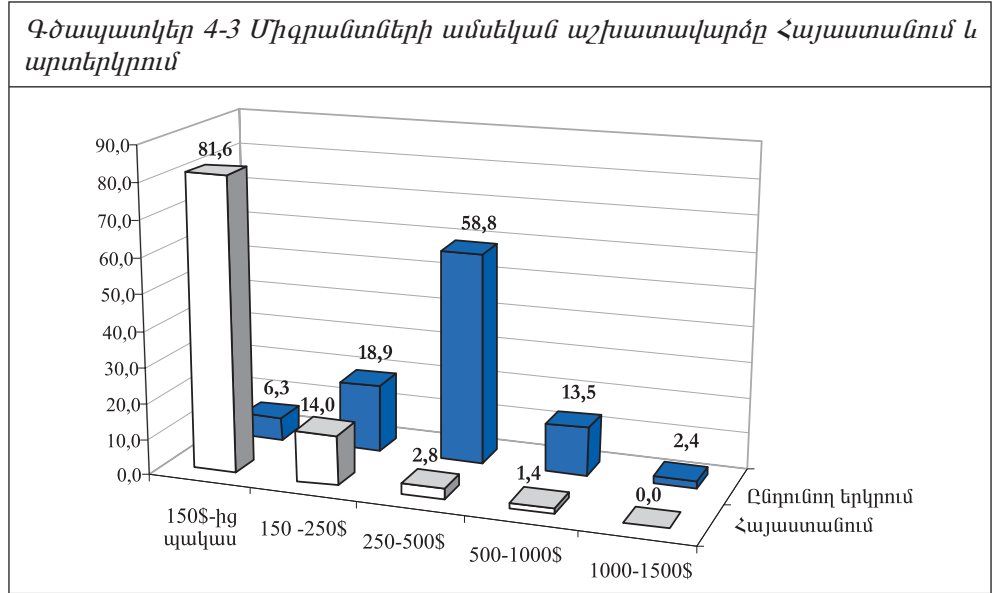
իսկ 8.0%-ը՝ օրական 12 ժամից ավելի: Աշխատանքային միգրանտներից միայն 43.9%-ն է ունեցել կանոնավոր **հանգստյան օրեր**: 22.5%-ին հանգստյան օրեր են տրամադրել հազվադեպ, իսկ յուրաքանչյուր չորրորդ միգրանտն ընդհանրապես հանգստյան օր չի ունեցել:

Այս ամենի ամենահավանական բացատրությունն այն է, որ աշխատանքային միգրանտների միայն 11.5%-ն է գործատուների հետ գրավոր **պայմանագիր** կնքել, իսկ դեպքերի ճնշող մեծամասնությունում (72.3%) գործատուների հետ հարաբերությունները հիմնված են եղել բանավոր պայմանավորվածության վրա: Այս պատճառով է հավանաբար, որ յուրաքանչյուր երրորդ դեպքում գործատուն կամ ընդհանրապես չի պահպանել նախնական պայմանավորվածությունը, կամ էլ պահպանել է այն միայն կիսով չափ: Ավելին, միգրանտների 11.9%-ը խոստովանել է, որ աշխատանքային հարաբերությունները ոչ մի կերպ կանոնակարգված չեն եղել (նույնիսկ բանավոր համաձայնությամբ), և հետևաբար կողմերը միմյանց հանդեպ որևէ պարտավորություններ չունեին:

Անդրադառնալով միգրանտների **վարձատրությանը**՝ առաջին հերթին հարկ է նշել, որ ամսեկան եկամուտին վերաբերող հարցին պատասխան է տվել հարցվողների 65.2%-ը, հետևապես մեր հետազոտ գնահատումը հիմնված է 454 աշխատանքային միգրանտներից 296-ի տված տեղեկությունների վրա:

Միգրանտների մեծամասնությունը (58.8%) վաստակել է ամսեկան 250-500 ԱՄՆ դոլար, և գրեթե 1/4-ը՝ 250 դոլարից պակաս: 16.9%-ի միջին ամսեկան եկամուտը գերազանցել է 500 դոլարը:

Միգրանտների միջին հաշվարկված ամսեկան եկամուտը կազմում է 410 ԱՄՆ դոլար, ընդ որում, նվազագույնը՝ 100 և առավելագույնը՝ 1500 դոլար: Թեև միջին եկամուտը բացարձակ առումով 4 անգամ ավելի բարձր է, քան միգրանտները

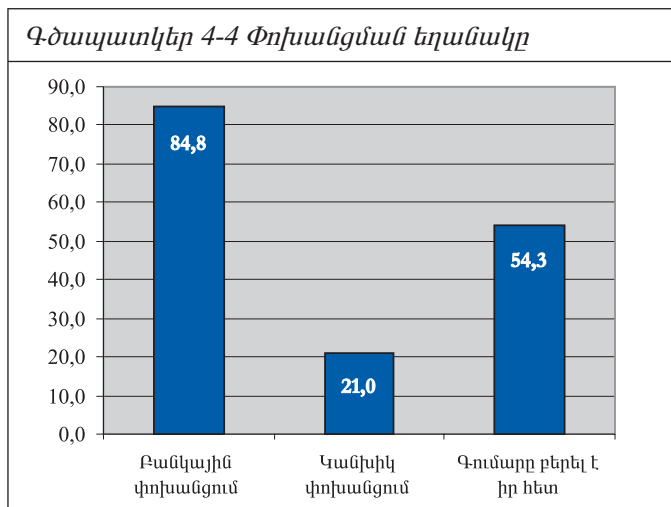
ստանում էին Հայաստանում, հարաբերական առումով այն իհարկե այնքան էլ բարձր չէ: Եթե հաշվի առնենք ուղևորության կարճ տևողությունը, ապա թվում է, թե 400-500 ԱՄՆ դոլար եկամուտով միգրանտներն ի վիճակի կլինեին միայն ետ վերադարձնել պարտքերը (եթե այդպիսիք կան), ծածկել ճանապարհածախսն ու հոգավ ընթացիկ ծախսերը, որոնք նույնիսկ Ռուսաստանում շատ ավելի բարձր են, քան Հայաստանում: Այս հանգամանքը կարող է իրոք աշխատանքային միգրացիայի տնտեսական արդյունավետությունը կասկածի տակ դնել, եթե իհարկե միգրանտների իրական եկամուտները չեն թերագնահատվել:

Դրամական փոխանցումներ

Հարցվողների 18.8%-ը հավաստում էր, որ իրենց միգրանտ հարազատները երբեք տնային տնտեսությանը գումար չեն ուղարկել: Այն միգրանտների մեծամասնությունը, ովքեր իրենց ընտանիքին ֆինանսապես աջակցելու ուղիներ այնուամենայնիվ գտել են (55.7%), իրենց վերջին այցի ընթացքում գումար են ուղարկել 2-6 անգամ:

Միգրանտների մեծամասնությունը (70.9%) առաջին անգամ կարողացել է ընտանիքին գումար ուղարկել մեկնելուց հետո 2 ամսվա ընթացքում: Յուրաքանչյուր հինգերորդ միգրանտ իր առաջին տնտեսումն ուղարկել է 3-6 ամսվա ընթացքում և միգրանտների միայն 4.6%-ն է առաջին անգամ դրամական փոխանցում կատարել մեկնելուց ավելի քան 6 ամսից հետո: Հարցման արդյունքում գրանցված միջին ժամանակահատվածը 2.4 ամիս է:

Դրամական փոխանցումների ամենատարածված եղանակը բանկային փոխանցումն էր. արտասահման իրենց վերջին ուղևորության ընթացքում միգրանտների 84.8%-ը օգտվել է բանկային ծառայություններից: Ի հակակշիռ՝ տնային տնտեսությունների միայն 21.0%-ն է կանխիկ գումար ստացել այլ անձանց միջոցով: Միգրանտների կեսից ավելին (54.3%) գումարը բերել է իր հետ:

Մեր կարծիքով, բանկային փոխանցումների գերակշռությունը պայմանավորված է Հայաստանի բանկային համակարգի և հատկապես Հայաստանի և ԱՊՀ երկրների միջև բանկային փոխանցումների համակարգի բարելավումներով: Ներկայումս բանկերի մեծ մասը երաշխավորում է գումարի վայրկենական փոխանցում ընդամենը 1% տոկոսադրույքով: Այս արագ և մատչելի ծառայությունները թույլ են տալիս միգրանտներին խուսափել անցանկալի անհանգստությունից՝ կապված գումարը պետք եղած ժամանակ Հայաստան հասցնելու համար հուսալի մարդ գտնելու, կամ էլ մինչ Հայաստան վերադառնալը ընտանիքներին առանց ֆինանսական օգնության թողնելու հետ: Նշված ենթադրությունները հիմնավորվում են միգրանտների կողմից բանկային ծառայությունների գնահատմամբ: Գրեթե բոլոր հարցվածները բավարարված են բանկային փոխանցման արագությամբ (96.4%), վստահելիությամբ (97.4%) և ծառայությունների արժեքով (95.8%):

Հարցման արդյունքների համաձայն, վերջին ուղևորությունից յուրաքանչյուր միգրանտի ուղարկած/բերած միջին գումարն ընդհանուր առմամբ կազմել է 1540 ԱՄՆ դոլար: Այս թիվը նույնպես կարող է թերագնահատված լինել, սակայն, մեր կարծիքով, այն ավելի մոտ է իրականությանը, քան միգրանտների՝ ամսեկան եկամուտի վերաբերյալ տվյալները: Իսկապես, շատ հակասական է թվում. տիպական աշխատանքային միգրանտը, որի ամսեկան *միջին* եկամուտը 400 ԱՄՆ դոլար էր 9 ամիս *միջին* տևողությամբ ուղևորության ընթացքում, դժվար թե կարողանար տնտեսել *միջինում* 1540 ԱՄՆ դոլար, քանի որ դա կնշանակեր, որ նա ապրուստի վրա ծախսել է ամսեկան 200 դոլարից էլ քիչ գումար՝ նույնիսկ անտեսելով ճանապարհածախսն ու պարտքերի վերադարձը (եթե այդպիսիք եղել են):

Եթե բազմապատկենք հաշվարկված 1540 ԱՄՆ դոլարը վերջին 3 տարիների ընթացքում յուրաքանչյուր միգրանտի կատարած ուղևորությունների միջին թվով (1.8), ապա յուրաքանչյուր տնային տնտեսության ստացած միջին եկամուտը կազմել է 2772 ԱՄՆ դոլար: Սա թույլ է տալիս գնահատել 2002-2005 թթ. միջև ընկած ժամանակահատվածում եթե ոչ ճշգրիտ, ապա գոնե նվազագույն ֆինանսական ներհոսքը Հայաստան՝ աշխատանքային միգրացիայի շնորհիվ. 260-330 միլիոն ԱՄՆ դոլար՝ կախված միգրանտների բացարձակ թվից (չհաշված «անհաջող» ուղևորությունների 18.8%-ը), կամ տարեկան միջինում 100 միլիոն ԱՄՆ դոլար: Հետաքրքիր է, որ տարեկան կտրվածքով ֆինանսական ներհոսքի միևնույն ծավալն է արձանագրվել 1996 թ.-ին «ՀՀ բնակչության միգրացիան հետխորհրդային ժամանակահատվածում» հետազոտության զեկույցում (զեկույցը վերաբերում է 1991-1995 ժամանակահատվածին):¹⁷ Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով, որ նշված հետազոտությունը վերաբերում էր արտաքին միգրացիոն գործընթացներին ընդհանրապես, գնահատված ներհոսքն ամբողջությամբ աշխատանքային միգրանտների կողմից չէր ապահովվում:

¹⁷ ՀՀ բնակչության միգրացիան հետխորհրդային ժամանակահատվածում, Պրոֆ Ս. Կարապետյանի անկախ հետազոտական խումբ, Երևան, 1996, էջ 31 (աղբյուրը՝ Ռ. Եգանյան, Ն. Շահնագարյան, «Աշխատանքային էմիգրացիան Հայաստանից. գրականության ակնարկ», Երևան, 2004)

Բնակելի պայմանները

Արտասահմանում աշխատելիս միգրանտների մեծամասնությունը (38.5%) բնակարան էր վարձում: Ընդ որում, 28.9%-ը վարձում էր առանձին կացարան, իսկ 9.6%-ը այն կիսում էր ընկերների կամ բարեկամների հետ: Բնականաբար Եվրոպայում և ԱՄՆ-ում բնակարանի վարձակալությունն ավելի տարածված է. հայ աշխատանքային միգրանտների կեսից ավելին այդ երկրներում բնակարան էր վարձում կամ մենակ (41.0%), կամ ընկերների հետ (15.0%):

Յուրաքանչյուր երրորդ հայ աշխատանքային միգրանտ (30.3%) ապրում էր կամ իր աշխատանքի վայրում (գրասենյակ, գործարան և այլն), կամ բարաքներում: Հարկ է նշել, որ նման պայմաններում ապրող միգրանտների 99.2%-ն աշխատել է ՌԴ-ում:

Մեկ այլ տարածված տարբերակ է ուղևորության երկրում բնակվող բարեկամների և ընկերների տանն ապրելը: Վերջինս ընտրվել է ընդհանուր առմամբ միգրանտների 20.6%-ի, Ռուսաստանում՝ 19.2%-ի և այլ երկրներում՝ գրեթե 32%-ի կողմից: Որոշ միգրանտներ բնակվել են հանրակացարաններում (6.7%) կամ գործատուների տանը (3.8%):

Աղյուսակ 4-3 Բնակավայրի տիպը

Տարբերակ	Տոկոս
Վարձել է առանձին բնակարան	29.0
Ապրել է աշխատավայրում կամ բարաքներում	27.5
Ապրել է բարեկամների տանը	20.5
Բնակարան է վարձել ընկերների հետ	9.6
Ապրել է հանրակացարանում	6.7
Ապրել է գործատուի տանը	3.8
Ունի սեփական բնակարան	0.9
Այլ	0.4
Դժվարացել է պատասխանել	1.6
Ընդամենը	100.0

Միգրանտների մեծամասնությունը բավարարված էր կացարանային պայմաններով: Բացի այդ, ինչպես կարելի էր ենթադրել, նրանք, ովքեր աշխատել են ԱՄՆ-ում և Եվրոպայում, իրենց բնակարանային պայմաններն ավելի բարձր են գնահատել, քան նրանք, ովքեր մեկնել էին Ռուսաստան և ԱՊՀ այլ երկրներ:

Համեմատելով ուղևորության երկրում միգրանտների կացարանային պայմանները Հայաստանի պայմանների հետ՝ հարցվողների մեծամասնությունը (53.2%) փաստել է, որ ընդունող երկրում պայմաններն ավելի լավն էին: Ինչպես և սպասվում էր, այս խումբը հիմնականում կազմում են նրանք, ովքեր ապրել են բարեկամների տանը կամ առանձին բնակարան են վարձել: Միգրանտների 31.1%-ը կարծում է, որ ընդունող երկրում պայմաններն ավելի վատն էին, իսկ 11.3%-ը նշել է, որ պայմանները նույնն էին, ինչ Հայաստանում:

Հիմնախնդիրները

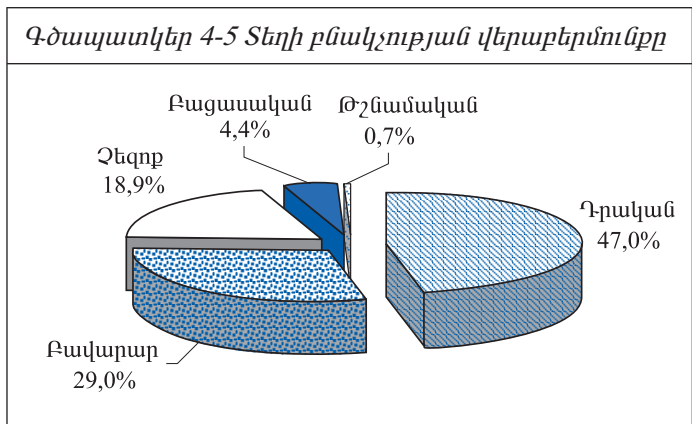
Միակ երկրները, որտեղ հարցված միգրանտները հանդիպել են որոշակի խնդիրների ԱՄՆ-ն և Ռուսաստանն են (3.3% և 96.7% համապատասխանաբար): Այնուամենայնիվ, հաշվի առնելով ԵՄ և ԱՊՀ առանձին երկրներ մեկնած հարցվողների փոքր թիվը, չի կարելի պնդել, որ հայազգի միգրանտներն այդ երկրներում որևէ խնդիրների չեն հանդիպում:

Քանի որ ԱՄՆ-ում միգրանտների բացարձակ թիվը նույնպես բավարար չէ որևէ ընդհանրացում անելու համար, այս բաժնում կնկարագրենք միայն այն հիմնախնդիրները, որոնց հետ աշխատանքային միգրանտները բախվել են Ռուսաստանում:

Հարցվողների կողմից նշված խնդիրները կարելի է բաժանել 3 խմբի. ա) բյուրոկրատական խնդիրներ (ժամանակավոր գրանցման գործընթաց, ոստիկանության կողմից կաշառքի պահանջ, փաստաթղթերի հաճախակի ստուգում), բ) խնդիրներ՝ կապված աշխատանքի հետ (աշխատանք գտնելու դժվարություններ, նախապես պայմանավորվածից քիչ վարձատրություն), և գ) պետական մարմինների և տեղի բնակչության բացասական վերաբերմունք: Ընդ որում, 51-65 տարեկան միգրանտների մեծ մասը խնդիրներ է ունեցել կապված աշխատանքի հետ, իսկ ավելի երիտասարդ միգրանտները հաճախակի հանդիպել են բյուրոկրատական խոչընդոտների:

Տեղական իշխանությունների և բնակչության վերաբերմունքը

Միգրանտների մեծամասնությունը (52.5%) գտնում է, որ իրենց նկատմամբ տեղական իշխանությունների վերաբերմունքը դրական էր կամ ընդունելի: Միգրանտների միայն 2.0%-ն է պնդել, որ իշխանություններն իրենց

նկատմամբ թշնամաբար էին տրամադրված: Ընդ որում, բավականին բնական է, որ կառավարությունն ու ղեկավար մարմինները ավելի բացասաբար էին տրամադրված նրանց նկատմամբ, ովքեր խախտել էին գրանցման կանոնները:

Համեմատած իշխանությունների վերաբերմունքի հետ, միգրանտներն ավելի բարձր են գնահատել երկրի բնակչության վերաբերմունքը: 46.5%-ը կարծում է, որ տեղի բնակչությունը հայազգի միգրանտներին դրական է վերաբերվում, 28.6%-ը հասարակական վերաբերմունքը բավարար է գնահատել, իսկ 18.7%-ի կարծիքով բնակչության վերաբերմունքը չեզոք է: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ ըստ հարցման արդյունքների, ընդունող երկրների բնակիչներն ավելի լավ վերաբերմունք ունեն կին միգրանտների նկատմամբ, քան տղամարդկանց:

ԱՇԽԱՏԱՆՔԱՅԻՆ ՇԱՀԱԳՈՐԾՈՒՄ ԵՎ ԹՐԱՖԻԶԻՆԳ

Փորձելով գնահատել աշխատանքային միգրացիայի որոշ բացասական դրսևորումների տարածվածությունը՝ խնդրել ենք հարցվողներին հիշել իրենց ընկերների, հարազատների և ծանոթների հետ տեղի ունեցած իրական դեպքեր, երբ նրանք, խաբեությամբ արտասահման տեղափոխվելով, ենթարկվել են աշխատանքային շահագործման կամ ստիպված են եղել զբաղվել մարմնավաճառությամբ:

250 հարցվողներ (14.3%) մտաբերել են աշխատանքային շահագործման դեպքեր, իսկ 3.1%-ը (54 հարցվող) նշել է կանանց սեռական թրաֆիքինգի դեպքեր: Թերևս բնական է, որ աշխատանքային շահագործման դեպքեր հիշած հարցվողների մեծամասնությունը պատկանում է այն ընտանիքներին, որոնք ներգրավված են եղել աշխատանքային միգրացիայի գործընթացում: Ավելին, Շիրակում, ուր միգրացիոն ակտիվությունն ամենաբարձրն է, գրեթե յուրաքանչյուր երրորդ հարցվող պնդում էր, որ իրեն հայտնի են արտերկրում հայերի աշխատանքային շահագործման դեպքեր: Այս արդյունքները, այնուամենայնիվ, չեն կարող վերածվել նույնիսկ մոտավոր բացարձակ թվերի, քանի որ շատ դեպքերում խոսքը կարող էր գնալ թրաֆիքինգի միևնույն զոհերի մասին (հատկապես երբ խոսքը վերաբերում է փոքր բնակավայրերին):